

**Қылмыстық құқық. Қылмыстық процесс. Криминалистика. Криминология / Criminal law. Criminal process. Criminalistics. Criminology /
Уголовное право. Уголовный процесс. Криминалистика. Криминология**

XFTAP 10.81.55

<https://doi.org/10.32523/2616-6844-2025-151-2-229-242>

Ғылыми мақала

Қазақстан Республикасындағы түзеу мекемелеріндегі виктимизация

А. Аскарбекқызы¹, М. Тасыбаева¹, Н. Асқарбекқызы¹

¹Шерхан Мұртаза атындағы халықаралық Тараз университеті, Тараз, Қазақстан

(e-mail: ¹ainur.askarbekkyzy@mail.ru, ¹Dauletovnam@mail.ru, ¹sunny.nazira84@mail.ru)

Аңдатпа: Мақала бас бостандығынан айыру орындарындағы сотталғандарды виктимизациялау мәселелерін зерттеуге арналған. Мақалада әлеуметтік стигма, қылмыстық субмәдениеттің ықпалы, сотталғандардың құқықтарының жеткіліксіз қорғалуы, сондай-ақ этникалық және діни белгілері бойынша кемсітушілік проблемалары сияқты виктимизацияға ықпал ететін негізгі факторлар қарастырылады. Автор жәбірленуі ықтимал сотталушылардың нақты топтарына, соның ішінде жас сотталушыларға, азшылықтарға, психикалық немесе физикалық мүмкіндіктері шектеулі адамдарға және жыныстық қылмыстар үшін сотталғандарға назар аударады.

Тәуекел факторларын талдау негізінде виктимизация деңгейін төмендету бойынша ықтимал шаралар ұсынылады: ұстау жағдайларының стандарттарын арттыру, қолжетімді медициналық және психологиялық көмек көрсету, әлеуметтік оңалту бағдарламаларын енгізу, сотталғандардың құқықтық санасын арттыру. Мақалада сотталғандардың бостандыққа шыққаннан кейін бостандық өміріне сәтті бейімделуі үшін қауіпсіз жағдайлар жасау мақсатында пенитенциарлық саясатты қайта қарау қажеттігі атап өтілген.

Түйін сөздер: сотталған, виктимизация, стигматизация, қылмыстық субмәдениет, зорлық-зомбылық, кемсітушілік

Кіріспе

Қылмыстық-атқару мекемелеріндегі жәбірленушілік әртүрлі елдердің, соның ішінде Қазақстандағы пенитенциарлық жүйелерде кездесетін негізгі проблемалардың бірі болып қала береді. Түрме жағдайында бұл сотталғандардың осал санаттарына физикалық, психологиялық немесе әлеуметтік қысым көрсету түрінде көрінеді, мұның сотталғандар үшін де, қоғам үшін де ұзақ мерзімді салдары бар.

Түсті: 30.04.2025 Мақұлданды: 09.06.2025 Онлайн қолжетімді: 30.06.2025

Бұл проблеманың негізгі себептері қылмыстық субмәдениеттің таралуы, түрме иерархиясы және сотталғандардың құқықтарының жеткіліксіз қорғалуы, әсіресе түрмелерде сотталғандар саны толып кету жағдайында және ұстаудың тиісті жағдайларын қамтамасыз ету үшін ресурстардың жетіспеушілігі.

Қазақстандағы виктимизация тақырыбының өзектілігі бірқатар факторларға байланысты. Біріншіден, еліміздің қылмыстық-атқару жүйесі бас бостандығынан айыру жағдайларын жақсартуға бағытталған реформа сатысында тұр, бірақ этникалық және діни белгілері бойынша зорлық-зомбылық пен кемсітушілік мәселелері әлі де өзекті болып отыр. Екіншіден, оңалту бағдарламаларының жоқтығы және шектеулі медициналық және психологиялық қолдау сотталушыларды зорлық-зомбылық пен виктимизацияға бейім етеді. Сонымен қатар, зерттеулерге сәйкес, Қазақстандағы қылмыстық-атқару жүйесі сотталғандарды әлеуметтік оқшаулаумен және тұрақты қылмыстық субмәдениетпен сипатталады. Сайып келгенде, бұл жас сотталушылар, этникалық азшылықтар, ерекше қажеттіліктері бар адамдар және нақты қылмыстар үшін сотталғандар сияқты ең осал топтар үшін тәуекелдерді арттырады. Бұл мәселелерді шешу тек қана моральдық емес, сонымен қатар әлеуметтік болып табылады, өйткені сотталғандарды бостандыққа шыққаннан кейін сәтті оңалту қоғамның қауіпсіздігі мен әл-ауқаты үшін маңызды.

Бұл зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы түрмелеріндегі виктимизацияға ықпал ететін факторларды жан-жақты талдау және бұл мәселенің түрмедегілердің әртүрлі топтарына әсерін зерттеу. Негізгі міндеттердің бірі - қауіпсіз ортаны құру және оңалту бағдарламаларының сапасын арттыру арқылы виктимизацияның алдын алудың тиімді жолдарын анықтау.

Осы мақаладағы түйін сөздің анықтамасын қарастырайық:

а) Виктимизация – бұл жекелеген адамдар немесе топтар жағымсыз ортаның немесе агрессивті әсердің «құрбандары» бола отырып, зорлық-зомбылыққа, кемсітушілікке немесе психологиялық қысымға ұшырайтын жағдайлар. Пенитенциарлық ортада виктимизация сотталушылардың белгілі бір топтарына бағытталған, олардың физикалық және эмоционалдық әл-ауқатына нұқсан келтіретін жүйелі зорлық-зомбылық немесе қудалау ретінде көрініс табуы мүмкін.

б) әлеуметтік стигма – бұл жеке тұлғаларды немесе топтарды әлеуметтік таңбалау процесі, нәтижесінде оларды алып тастау және кемсіту. Түзеу жағдайында бұл түрмеде де, қоғамда да қабылданбауы мүмкін сотталушыларға біржақты көзқарасқа әкеледі, бұл өз кезегінде виктимизация қаупін арттырады және сәтті оңалтуға кедергі келтіреді.

с) қылмыстық субмәдениет – бас бостандығынан айыру орындарында дамып, сотталғандар арасында ерекше иерархия мен мінез-құлық үлгілерін қалыптастыратын бейресми нормалардың, ережелер мен дәстүрлердің жиынтығы. Бұл субмәдениет тұтқындардың «әлсіз» топтарына қатысты агрессивті және зорлық-зомбылық әрекеттерін жиі қолдайды, сонымен қатар виктимизацияның таралуына ықпал ететін ішкі қайшылықтар мен бәсекелестікті арттырады.

Виктимизация әртүрлі аспектілер арқылы көрінуі мүмкін:

1. Физикалық виктимизация. Қылмыскердің зорлық-зомбылық құрбанына келтіруі мүмкін дене жарақаттарын, жарақаттарды, көгерулерді, сынықтарды қамтиды.

2. Психологиялық виктимизация. Мазасыздық, депрессия, жарақаттан кейінгі күйзеліс, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі, психикалық денсаулықтың бұзылуы сияқты зорлық-зомбылықтың психологиялық салдарын көрсетеді.

3. Эмоциялық виктимизация. Мазасыздық, қорқыныш, ішкі жанжалдарға әкелуі мүмкін эмоционалдық зорлық-зомбылықты, қорлауды, қорқытуды, манипуляцияны қамтиды.

4. Экономикалық виктимизация. Кейбір жағдайларда тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары қаржылық қысымға ұшырайды, қаржыны бақылауға алады, күнкөріс құралдарынан айырылады.

5. Сексуалдық виктимизация. Бұл жәбірленушінің психикалық және физикалық денсаулығына ауыр зардаптар әкелетін жыныстық құқық бұзушылықпен, зорлаумен, жыныстық қудалаумен байланысты зорлық-зомбылық түрі [6].

Сотталғандар түрмелерде және қоғамда біржақтылықпен қалай бетпе-бет келеді, оларды не осал етеді?

Сотталушыларды құрбан етуге ықпал ететін маңызды факторлардың бірі – әлеуметтік стигма. Қолданыстағы стереотиптер мен әлеуметтік стигмаға байланысты сотталғандар көбінесе қоғам тарапынан ғана емес, сонымен қатар түрме ортасынан да теріс пікірге ұшырайды. Мұндай стигматизация олардың осалдығын арттырады, өйткені ол басқа сотталғандар мен мекеме қызметкерлері тарапынан оқшаулануды, сенімсіздікті және теріс түсініктерді арттырады. Нәтижесінде, сотталғандар, әсіресе осал санаттарға жататындар, зорлық-зомбылық пен кемсітушілік қаупіне ұшырайды, бұл олардың түрмеде де, кейіннен босатылған кезде де бейімделуін және оңалуын айтарлықтай қиындатады. Бұл оқшаулану мен дәрменсіздік сезімін арттыру арқылы оларға қауіп төндіреді.

Қылмыстық иерархияның сипаттамасы, сотталғандардың жекелеген топтары үшін қауіп тудыратын нормалар мен ережелер:

Түрме жағдайында қалыптасқан және тұтқындардың өміріне күшті әсер ететін бейресми нормалардың, иерархиялардың және мінез-құлық ережелерінің күрделі жүйесі қылмыстық субмәдениет болып табылады. Бұл субмәдениет ішінде жеке топтар әртүрлі әлеуметтік позицияларды алатын қатаң иерархия бар, бұл өздерін төменгі деңгейде тапқандар үшін қосымша тәуекелдер тудырады. Мұндай ережелер мен иерархиялық құрылымдар көбінесе осал сотталғандарға зорлық-зомбылық пен қысым көрсетуді ынталандырады, олардың оқшаулануын арттырады және олардың қалпына келуі мен бейімделуін қиындатады.

Құқықтық және психологиялық көмек көрсету мәселелері, әсіресе сотталғандардың осал топтарына:

Сотталғандардың, әсіресе осал топтағылардың құқықтық және психологиялық қолдауға қол жеткізуі шектелген жағдай – бұл құқықтардың жеткіліксіз қорғалуы. Мұндай шектеулер қажетті көмекті алуға айтарлықтай кедергілер жасайды және көбінесе сотталғандар арасында құқықтан айыру сезімін арттырады. Қолжетімді және сапалы қызметтер қолжетімді болмаған жағдайда, сотталғандар өз құқықтарын қорғауда қиындықтарға кезігеді, бұл оларды зорлық-зомбылық пен кемсітушілікке одан сайын осал етеді, оларды оңалтуға кедергі жасайды.

Кемсітушілік жағдайларының мысалдары мен талдауы, түрмелердегі ұлтаралық қақтығыстардың әсері:

Сотталғандар арасында жәбірленушілікті көбейтетін мәселелердің бірі – ұлты мен дініне байланысты кемсіту. Түрмеде этникалық және діни қақтығыстар туындауы

мүмкін, өйткені сотталғандар көбінесе этникалық немесе діни белгілер бойынша бөлінеді, бұл шиеленіс пен кемсітушілікке негіз жасайды. Мұндай жағдайлардың мысалдары белгілі бір этникалық немесе діни топтардың өкілдеріне қарсы бағытталған сенімдер мен зорлық-зомбылықты, сондай-ақ мәдени және діни тәжірибелерге қол жеткізудің шектелуін қамтиды. Бұл жағдай олардың оқшаулануын қиындатып қана қоймайды, сонымен қатар олардың әлеуметтік бейімделу және оңалту процесіне кедергі келтіруі мүмкін психологиялық және физикалық әсер ету қаупін арттырады.

Сондай-ақ, бас бостандығынан айыру орындарында ұстау. Бас бостандығынан айыру орындарында өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізуді белгілеу дәлелді базаны жинау бойынша айтарлықтай күрделі процесс болып табылады. Бұл мынадай факторларға байланысты: түрме субмәдениеті сотталған адамдарға айтарлықтай әсер етеді, бұл осы ортадағы қылмыстың жалпы кідірісіне, оның ішінде өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізуге ықпал етеді; пенитенциарлық жүйе мекемелерінде ұсталатын адамдар суицидтік тәуекелдің жоғары тобына жатқызылады; 19%-37% жағдайда сотталғандар өзіне-өзі зиян келтіруді суицидтік емес сипатта жасайды, оны көрсету-бопсалау суицидіне жатқызу керек. Профессор П.Б. Зотов өз жұмысында атап өткендей, өзіне-өзі қол жұмсаудың қауіп факторлары: жас, агрессияға бейімділік, төзімсіз әлеуметтік депрессия және нәтижесінде депрессиялық жағдайдың пайда болуы, теріс пайдалану және психоактивті заттарға тәуелділік, психикалық бұзылулар, гомосексуалдық қатынастарға мәжбүрлеу, басқа тұтқындардың қорлауы болып табылады. Өзіне-өзі қол жұмсаған сотталғандардың 34%-ы осындай қорлауға ұшырайды[5].

Түзеу орындарында сотталғандардың ең осал топтарына мыналар жатады: Жас сотталғандар ең осал топтардың бірі болып саналады, өйткені оларда егде жастағы сотталғандарға қарағанда тәжірибесі мен әлеуметтік дағдылары аз, бұл оларды қысым мен айла-шарғыға бейім етеді. Түрме иерархиясында өмір сүру үшін қажетті байланыстардың, білім мен дағдылардың – «әлеуметтік капиталдың» жетіспеушілігі көбінесе жас тұтқындарды зорлық-зомбылыққа және құрбандыққа ұшыратады. Этникалық және діни азшылықтар: Бұл топтардың мүшелері мәдени айырмашылықтарға немесе бейтараптыққа байланысты маргинализациялануы мүмкін болғандықтан, бейімделуде қосымша қиындықтарға тап болады. Түрмеде мұндай сотталушылар стереотиптік және кемсітушілікке ұшырайды, бұл көбінесе жанжалға және зорлық-зомбылық қаупінің артуына әкеледі. Басқа сотталғандардан немесе қызметкерлерден қолдау таппау, олардың жағдайын нашарлатады. Психикалық және физикалық кемістігі бар адамдар: Психикалық және физикалық кемістігі бар сотталғандар да осал топтарға жатады, өйткені түрмелерде медициналық және психологиялық көмек көрсету үшін жеткілікті ресурстар жоқ. Осыған байланысты мұндай сотталғандар жеткіліксіз күтімге, сондай-ақ айыптау және стигматизацияға тап болады, бұл олардың оқшаулануына ықпал етеді және олардың жағдайының нашарлауына әкелуі мүмкін. Жыныстық қылмысы үшін сотталғандар: Бұл сотталғандар әсіресе виктимизацияға бейім, өйткені олар басқа сотталғандардың қатал қабылдамауларына және дұшпандығына жиі ұшырайды. Олардың қылмыстарының ерекше сипаты оларды зорлық-зомбылық пен кемсітушіліктің нысанасына айналдырады, бұл олардың бейімделуін айтарлықтай қиындатады және физикалық және психологиялық әсер ету қаупін арттырады.

Әдістер мен материалдар

Зерттеуде теориялық және сапалық аналитикалық әдістер қолданылды. Зерттеудің негізін келесі көздер мен тәсілдер құрады:

Виктимология және пенитенциарлық психология бойынша арнайы әдебиеттерді, соның ішінде түзеу мекемелеріндегі виктимизация құбылысын зерттейтін шетелдік авторлардың еңбектерін талдау. Бұл мәселеге халықаралық және ішкі көзқарастарды салыстыруға мүмкіндік берді.

Қазақстандық зерттеушілердің жарияланған жарияланымдары мен ғылыми мақалаларын зерттеу.

Сотталғандардың құқықтарын сақтау мәселелерін, виктимизация қаупін және Қазақстандағы түзеу мекемелерінде ұстау жағдайларын зерттейтін **Penal Reform International (PRI)** есептерінің мазмұнын талдау. Баяндамалар эмпирикалық ақпарат пен қылмыстық-атқару жүйесінің тәжірибесіне баға берді. Сотталғандардың жеке ерекшеліктерін, бас бостандығынан айыру орындарындағы мінез-құлқын және жәбірленушінің мінез-құлқына бейімділігін сипаттау негізінде олардың портреттеріне психологиялық талдау жасау. Бұл деректер сотталғандардың әртүрлі санаттары арасында виктимизацияға ықпал ететін факторларды анықтау үшін пайдаланылды.

Аталған әдістерді кешенді қолдану Қазақстан Республикасының түзеу мекемелеріндегі виктимизация мәселесін жан-жақты талдауға және оның алдын алудың негізгі бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер мен талқылау

«Халықаралық пенитенциарлық реформа» (Penal Reform International (PRI)) ұйымы ТМД елдеріндегі, соның ішінде Қазақстандағы сотталғандарды ұстау жағдайлары мен құқықтарының бұзылуына қатысты көптеген зерттеулер мен есептер жүргізді. Бұл есептер түрмелердегі жүйелі проблемаларға, соның ішінде адамдардың шамадан тыс толып кетуіне, медициналық және психикалық денсаулық қызметтеріне қолжетімділіктің шектеулілігіне және сотталғандардың осал топтары үшін жеткіліксіз қорғанысқа бағытталған[3]. Есептерде келтірілген статистика түрмелердегі зорлық-зомбылықтың жоғары деңгейін және тұтқындардың жиі құрбандыққа ұшырауын көрсетеді, бұл әсіресе жастар мен этникалық азшылықтарға, сондай-ақ психикалық және физикалық мүмкіндіктері шектеулі адамдарға әсер етеді деп айтылады. Баяндамаларда сондай-ақ жағдайды жақсарту және сотталғандардың құқықтарын қорғау үшін реформалар қажет екендігі айтылған. Атап айтқанда, ұсынылған шараларға тазалық стандарттарын арттыру, медициналық қызметтерді жақсарту, әлеуметтік оңалту бағдарламаларын енгізу және зорлық-зомбылықты азайту және сотталғандардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін түрме жүйесін реформалау кіреді. Аталған ұйым қылмыстық сот төрелігі жүйесін реформалау және адам құқықтарын қорғау мәселелерінде белсенді жұмыс істейді. Олардың Қазақстандағы түзеу мекемелерін талдауы бірнеше маңызды аспектілерді қамтыды. Яғни, сотталғандардың құқықтарының бұзылуына байланысты мәселелер жиі айтылды. Соның ішінде адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын жағдайлар. Сотталғандарды ұстау орындарындағы санитарлық-гигиеналық

жағдайдың нашарлығы. Мекемелерде халық көп, таза ауыз су мен дәрі-дәрмектер жетіспейді. Күш көрсету мен азаптауға келсек, тұтқындарға қатысты зорлық-зомбылық мәселелері «Халықаралық пенитенциарлық реформа» ұйымының (PRI) талдауында жиі көтеріледі. Аталған проблема жүйелі сипатқа ие, азаптаулар тергеу барысында да, түзеу мекемелерінде де қолданылады, деп жазады. Медициналық көмекке қолжетімділіктің болмауына байланысты сотталушылар медициналық қызмет көрсетудің жеткіліксіздігімен жиі кездеседі және ауыр сырқаттары бар адамдар үшін өзекті проблема болып табылады. Сондай-ақ, сотталғандардың бостандыққа шыққаннан кейін қоғамға бейімделу мүмкіндіктері шектеулі, себебі Қазақстанда рецидивизмге қарсы бағдарламалар жеткіліксіз, дейді.

Сонымен қатар, сотталушылардың осал топтарына ерекше назар аударылды. Оның ішінде әйелдер колонияларындағы жағдай ерлерге арналған мекемелермен салыстырғанда неғұрлым күрделі болуы мүмкін. Бұл әйелдердің ерекше қажеттіліктерін (мысалы, жүктілікті, ана мен бала құқығын) елемеуге байланысты. Сондай-ақ кәмелетке толмағандарға арналған мекемелерде білімнің және психологиялық көмектің төмен деңгейі туралы және тұтастай сотталғандар арасында мүгедектер мен АИТВ/ЖИТС, туберкулез сияқты аурулары бар адамдар үшін жағдай жасалмағаны туралы баяндайды.

Қорытындылай келе, Халықаралық Penal Reform International (PRI) ұйымының Қазақстандағы сотталғандарды ұстау жағдайлары мен құқықтарының бұзылуына қатысты көптеген зерттеулері мен есептерінен кейін былай деп жазады: «Соңғы жылдары Орталық Азияның кейбір елдері сотталғандардың санын қысқарту бойынша шаралар қабылдады, ал Қазақстан жағдайында бірнеше түрмелерді іс жүзінде жауып тастады, алайда түрмелерде ұстау шарттары нашар болып қала береді және Кеңес Одағынан қалған ГУЛАГ режимінің жаңғырығын алып жүреді. Оларға сотталушылар мен түрмелердегі адамдарды басқаруға қатаң жазалау тәсілдерін қолданатын қазіргі заманғы ресейлік қылмыстық-атқару жүйелері де әсер етеді. Осыған байланысты, PRI өз баяндамаларында Қазақстанды "БҰҰ-ның сотталғандарға қатысты қатыгездікке және басқа да қорлау әрекеттеріне қарсы конвенциясын" және Нельсон Мандела ережелерін (БҰҰ-ның ең төменгі стандартты ережелері) толық сақтауға шақырады»[3].

Сондай-ақ, «Халықаралық пенитенциарлық реформа» (**Penal Reform International (PRI)**) мақаласында Орталық Азия аймағында 2024 жылдың ақпан айынан бастап іске қосылған «Сенімге негізделген диалогтар мен оңалту бағдарламалары арқылы Орталық Азияның жекелеген түрмелерінде радикалдануға және зорлық-зомбылық экстремизміне төзімділікті арттыру» бағдарламалары туралы айтылады.

«Бұл жобаның мақсаты-радикалдану деңгейін төмендетуге ықпал ететін тиімді түрме жүйесін құру.

PRI зорлық-зомбылық экстремизміне қарсы іс-қимылдың тиімді ұлттық стратегияларын әзірлеуге, түрме қызметкерлерін әскери экстремистер қатарындағы қылмыскерлерді анықтауға және басқаруға үйретуге және оларды оңалту/реинтеграциялаудың тиімді бағдарламаларын әзірлеуге көмектесті. Жоба тиісті оңалту іс-шараларын жүргізуге жәрдемдесу үшін АҚҰ (азаматтық қоғам ұйымдары) мен түрме әкімшілігі арасындағы ынтымақтастықты жолға қояды. Бұл жоба Қазақстанда, Қырғызстанда және Тәжікстанда жүзеге асырылды» дейді [3].

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, келесі қауіп факторлары мен ұсынылатын шараларды талдауға болады: Біріншіден, өмір сүру жағдайларын жақсарту. Яғни, лайықты өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету, оның ішінде тазалық, азық-түлік және қауіпсіздік стандарттарының жақсаруы виктимизация қауіпін азайтудың негізі болып табылады. Тазалық пен санитария аурудың алдын алуға және сотталғандардың жалпы әл-ауқатын жақсартуға көмектеседі, ал күшейтілген қауіпсіздік шаралары халықтың осал топтарына бағытталған зорлық-зомбылық пен басқа оқиғаларды барынша азайтады. Медициналық және психологиялық көмек көрсету. Сапалы медициналық және психологиялық қызметтерге, соның ішінде психикалық денсаулықты қолдауға қол жеткізу сотталғандардың әл-ауқаты үшін өте маңызды. Психикалық денсаулыққа ерекше көңіл бөлу оқшаулану мен күйзеліске байланысты психологиялық мәселелердің дамуын болдырмауға, сондай-ақ ерекше күтімді қажет ететін осал топтарды оңалтуға көмектеседі. Әлеуметтік оңалтуды ең бастысы деп санаймын. Себебі, әлеуметтік оңалту бағдарламаларын енгізу сотталғандарды қоғамға қайта кіруге дайындауға көмектеседі. Мұндай бағдарламаларға өмірлік дағдыларды үйрету, кәсіптік оқыту және сотталғандарға бостандыққа шыққаннан кейін қоғамға қайта кіруге көмектесу кіреді, осылайша қайта қылмыс жасау қауіпін азайтады. Сонымен қатар сотталғандардың құқықтық санасын арттыру. Сотталғандардың құқықтары мен қолжетімді қорғау құралдары туралы ақпараттандыруға бағытталған бұл бағдарламалар, олардың осалдығын азайтуда маңызды рөл атқарады. Құқықтық сауаттылық сотталғандарға өз құқықтарын түсінуге және олардың қауіпсіздігіне немесе қадір-қасиетіне қауіп төнген жағдайда қалай күресуге болатынын түсінуге көмектеседі.

Сотталғандарды түрмелердегі виктимизациядан қорғау үшін бірқатар шараларды ұсыну қажет:

1. Халықтың осал топтары үшін мамандандырылған бағдарламалар құру – мұндай бағдарламалар жастар мен ерекше қажеттіліктері бар адамдар сияқты зорлық-зомбылық пен кемсітушілікке ең осал тұтқындарды қолдауға бағытталған. Мұндай бастамалар психологиялық және әлеуметтік қолдау көрсету арқылы виктимизация қауіпін азайтуға көмектеседі [8].

2. Мониторинг жүйесін күшейту – ұстау жағдайларын тұрақты бақылау, сондай-ақ тәуелсіз бақылаушыларды белсенді пайдалану сотталғандардың зорлық-зомбылық және құқықтарын бұзу жағдайларын жедел анықтауға, сол арқылы олардың қорғалуын жақсартуға көмектеседі [9].

3. Түрме қызметкерлерін оқыту – түрме қызметкерлерін оқытудың, соның ішінде виктимизацияның алдын алу және анықтау бойынша оқытудың маңыздылығын атап көрсетеді. Виктимизацияның белгілері мен қауіптерін білетін қызметкерлер оқыс оқиғаларға жақсырақ жауап беріп, тәртіпті сақтай алады. Бұл шаралар, сотталғандар үшін қауіпсіз және қолайлы орта құру, олардың әлеуметтік оңалтуына және түрмелердегі зорлық-зомбылық деңгейін төмендетуге ықпал ететін маңызды қадам болуы мүмкін [10].

Зерттеу барысында облыстық қылмыстық атқару жүйесі департаментіне қарасты мекеменің, яғни түзеу мекемесінің мамандарымен кездестім. Бұл ұзақ мерзімге бас бостандығынан айыруға сотталғандар жазасын өтейтін қатаң тәртіптегі мекемелер. Мамандардың пікірінше, ұзақ мерзімге бас бостандығынан айыру орындарында отырған сотталғандардың виктимизацияға қарсы тұру қабілеті көбінесе олардың қайсарлығына,

жеке қасиеттеріне, отбасылық жағдайына, балалық шағына, өскен ортасына, кәсіби дайындығына, өзін қорғау қабілетіне, сондай-ақ психологиялық тұрақтылығына байланысты. Мекемелерде сотталғандар арасындағы зорлық-зомбылық құрбандары, әдетте, әлеуметтік жағдайы төмен адамдар болып табылады. Олардың бұл топқа мүше болуына қылмыстық кодекстің қай бабы бойынша сотталғаны, сондай-ақ жеке ерекшеліктері әсер етеді. Атап айтқанда, мұндай сотталғандарға физикалық немесе психологиялық әлсіздігі бар, қорқынышқа бейім, бала кезінде зорлық-зомбылық көрген, өзін-өзі бағалауы төмен, отбасынан қолдау көрмеген, сондай-ақ психикалық ауытқушылықпен ауыратындар жатады. Мекеме әкімшілігінің рұқсатымен тек ғылыми-зерттеу мақсатында және мәселені тереңірек түсіну және ұсыныстар әзірлеу мақсатында сотталғандардың бірінің психологиялық портретімен таныстым.

Сотталушы «А» ҚР ҚК-нің 192-бабының 2-тармағымен 7 жыл 6 айға бас бостандығынан айырылды. Білімі орта, отбасы жағдайы: үйленген, бір баласы бар. Бұған дейін ол екі рет қылмыстық жауапкершілікке тартылған. Ата-анасы тірі, отбасында үш бала бар, отбасында екінші бала. Психологпен алғашқы жеке сұхбатта сотталған «А» сұрақтарға жан-жақты жауап берді, өз тәжірибесімен бөлісті, ал эмоциясы логикадан басым болды. Көңіл-күйі мұңды, жүзінде мұң. Мотивация орташа деңгейде, ым-ишара, мимика, іс-әрекет баяу болды. Психикалық ауытқулардың белгілері жоқ. Алайда, бұрын екі соттылығының болуы ескеріліп, сотталушы жазасын өтеу кезінде өзіне дене жарақатын келтіргені анықталған. Тексеру кезінде мойынның кесілген жерлері, білезік бөлігінде көптеген өз-өзіне зақым келтіру іздері анықталған. Сотталғанның өз мақсатына жету құралы ретінде пайдаланып, автоагрессивті әрекеттерге бейім екені анықталды.

Люшер сынағы бойынша сотталған «А» тұлғааралық қарым-қатынаста сыртқы қорғаныстық бейімделу деңгейі төмен. Бейімделу қиын болған кезде, тұлғааралық қарым-қатынаста сыртқы айыптау позициясы бар қорғаныс тенденциялары пайда болады. Бағалаудағы ұтымды көзқарас пен байсалдылыққа қарамастан, субъективтілік элементтері, сынға сезімталдықтың жоғарылауы, сенімсіздік және басқалардың қабылданатын жағымсыз ниетінен қауіп сезімі байқалады. Ойлау синтетикалық және өнертапқыштық, эстетика мен көркем қабылдауға бейім. Сотталған адамның назарын аударуға, басқалардың көзайымына ие болуға және өзінің ерекшелігін тануға ұмтылады. Оның пайымдаулары, басқа адамдардың мәлімдемелері сияқты, ол үшін ерекше мәнге ие болады. Басқа адамдармен қарым-қатынаста дұшпандық туралы субъективті иррационалды түсініктерді қалыптастыруға сақтық, реніш және бейімділік байқалады. Айналадағылардың әсеріне сезімтал, басқалардың реакциясына байланысты көңіл-күйі өзгеруі мүмкін. Сотталған адам достық байланыстар орнатуға ұмтылады, бұл ретте оның өзін-өзі бағалауы көбінесе өзі үшін маңызды адамдардың табыстары мен пікірімен айқындалады. Шектеу мен тыйым салу жағдайы күйзеліс туғызады, өз тағдырына билік ету қажеттілігі туындайды. Біркелкілікті қабылдамау және қатарлықтан аулақ болуға ұмтылу байқалады. Психолог «А» сотталғанды профилактикалық есепке «өзіне тән зақым келтіруге бейім» ретінде қоюды және оған қатаң бақылау орнатуды ұсынады. Дәл осындай сотталғандар көбінесе виктимизацияның құрбаны болады. Осыған байланысты С. Генрихтің әдістерін пайдалану маңызды.

Қазіргі уақытта түзеу мекемелеріндегі виктимизацияны болдырмау мақсатында пенитенциарлық саясатты өзгерту перспективаларын қарастыру маңызды. Қолданыстағы

саясатты қайта қарау қажеттігі туындайды. Бұл пенитенциарлық саясатты қайта қарау сотталғандардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және оларды босатылғаннан кейін әлеуметтік бейімделуге табысты дайындау үшін барған сайын маңызды болуына байланысты. Виктимизацияны төмендету маңызды мақсат болып табылады, өйткені сотталғандардың психологиялық және физикалық салауаттылығы олардың оңалту қабілетіне тікелей әсер етеді. Бұдан басқа, сотталғандарды ұстауға көзқарастардың өзгеруі жеке басының өсуіне ықпал ететін және қылмыстың қайталану қаупін төмендететін ізгілікті және қолайлы орта құруы мүмкін. Сондай-ақ ықтимал заңнамалық бастамалар мен реформалар. Реформаның перспективалары қамауда ұстаудың жоғары стандарттарын қамтамасыз ету және сотталғандардың құқықтарын қорғау үшін жаңа ережелерді енгізуді қамтуы мүмкін. Заңнамалық өзгерістер түрмедегі жағдайды жақсартуды, медициналық және психологиялық көмекке қолжетімділікті, оңалту бағдарламаларын құруды және халықтың осал топтарын қорғауға арналған арнайы шараларды қамтуы мүмкін. Мұндай бастамалар виктимизация деңгейін төмендетуге ғана емес, сонымен қатар сотталғандарды жазасын өтегеннен кейін әлеуметтік оңалтуға және интеграциялауға бағытталған жүйені құруға көмектеседі.

Нэнси Вольф пен Джин Ши «Түрмедегі қатыгез қарым-қатынас моделі және қауіпсіздік сезімі: ерлер мен әйелдердің тәжірибесі» (2009) зерттеуі түрмедегі ерлер мен әйелдер арасындағы виктимизация модельдерін, сондай-ақ олардың сезімдеріндегі айырмашылықтарды зерттейді. Авторлардың айтуынша, ерлер де, әйелдер де дене және психологиялық зорлық-зомбылыққа ұшырайды, бірақ виктимизацияның сипаты мен жиілігі жынысына қарай ерекшеленеді. Зерттеу әйелдердің мазасыздық пен сенімсіздік сезінетінін, ал ерлердің физикалық зорлық-зомбылыққа бейім екенін көрсетеді. Вольф пен Ши сондай-ақ жас, денсаулық жағдайы және бұрынғы тәжірибе сияқты факторлар виктимизация деңгейіне және сотталғандар арасындағы қауіпсіздікті қабылдауға әсер ететінін баса айтады. Авторлар түрмелердегі виктимизация деңгейін төмендету және қауіпсіздік сезімін жақсарту үшін қамаудағыларды жынысына қарай қолдау мен қорғаудың сараланған тәсілдерін әзірлеу қажет деген қорытындыға келеді[4].

Осы орайда тағы бір сотталушының психологиялық портретін назарға алғым келеді. Сотталған "Б", ерадам, үйленген және екі баласы бар, бұған дейін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 389-бабы (Өзін-өзі басқару) бойынша сотталған. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 99-бабы (Кісі өлтіру), 1-бөлігі (басқа адамға заңсыз қасақана өлім келтіру) және 58-бөлігі (қылмыстық жауаптылық пен жазаны ауырататын мән-жайлар), 4-бөлігі (қылмыстық қылмыс жасауға ерекше белсенді қатысу) бойынша жазасын өтеп жатыр, он сегіз жыл қатаң режимдегі колонияда. Сотталған "Б" Люшер сынағынан (түсті метафора әдістемесі), СТО (түстердің арақатынасы сынағы), Шмишек сынағынан және қабылдаудың басым модальділігі диагностикасынан (қабылдаудың жетекші арнасының әдістемесі) С. Ефремцевтен өткен. Тест нәтижелері бойынша, жоғары сезімталдық, қорқыныш, алаңдаушылық, негізсіз қорқыныш, өзіне және өзінің қабілеттеріне сенімсіздік, өзін-өзі төмен бағалау. Мазасыздық пен күдікті қасиеттермен, фрустрацияға, шиеленіске, өзін-өзі сынауға төзімділігі төмен, әлеуметтік бейімделудегі қиындықтар және ұялшақтық сипатталады. Мұндай нәтижелерге ие адамдар жағымсыз белгілерге көбірек көңіл бөледі. Олар тіпті ұсақ-түйектерге де тоқталып, есте сақтап отырады. Бұл жағдай оларға белгісіз болып

көрінеді, бұл алаңдаушылықты арттырады. Маңызды және кішігірім нәрселерді ажырата алмау, Сондай-ақ ұсақ-түйектердің эмоционалды маңыздылығының жоғарылауы салдарынан зейіннің шоғырлануы төмендейді. Шешім қабылдау кезінде күмәнданады, сондай-ақ өз әрекеттерінің салдары туралы қорқыныш пайда болады. Әрбір жаңа сигнал ықтимал қауіп ретінде қабылданады, сондықтан мұндай адамдар мінез-құлықтың дәлелденген әдістерін ұстануды жөн көреді. Олар өз қызметінде табысқа жетуден гөрі сәтсіздіктерді болдырмауға көбірек көңіл бөледі. Олардың мінез-құлқы теріс салдарға әкелуі мүмкін қателік жасау қорқынышымен анықталады. Бұл қорқыныш, әсіресе табысқа кепілдік берілмеген жағдайларда, олардың өздерін шектеуіне әкеледі. Егер іс-әрекет қажет болса, мұндай адамдар жоғары ішкі стандарттарды дамыта отырып, өз қызметін қатаң бақылауға тырысады. Олар өздерін сенімдірек сезіну үшін өз әрекеттері мен нәтижелерін осы стандарттармен үнемі салыстырады.

Соңғы, тексеру нәтижесі бойынша төмен ұпай жинаған индивид стресстік жағдайларда тұрақсыз мінез-құлықпен сипатталады. Жоғары сезімтал жүйке жүйесі бар, кез келген қауіпке күрт жауап береді. Мұндай адамдар өздерін өте қорқақ деп санайды, өз қабілеттеріне сенімсіз және өздерінің төмендігінің негізсіз сезімінен қиналады. Сезімдерін білдіруде баяу, ұстамды. Үлкен компаниялардан аулақ болады (қорқақтық, шешімсіздік, өз қабілеттеріне сенбеу, ұялшақтық, басқалардың алдында ұялу, ұстамды, қорқақ, эмоционалды, ашуланшақ, тітіркендіргіш, шектеулі, ережелерді қатаң сақтайды, қауіп-қатерге тез жауап береді, басқаларға қарағанда сезімталдық жоғарылайды).

Бұл сынақтардың нәтижелері психологиялық тұрғыдан еркек пен әйелдің айырмашылығын көруге мүмкіндік береді. Еркектер, олар эмоцияларды азырақ көрсетеді және көбінесе өз уайымдарын жасырады. Эмоционалдық күйлерді рационализациялауға көбірек бейім. Эмоциялық және психологиялық қолдаудың қажеттілігін білдіру ықтималдығы аз. Сондықтан қамаудағылардың жынысына байланысты қолдау мен қорғау да маңызды деп есептеймін. Жоғарыдағы психологиялық портретті зерделеу нәтижесінде сотталған адамның виктимизацияға ұшырауы әбден мүмкін.

Сондай ақ, виктимизацияның ең үлкен әлеуеті сотталғандарды ұстаудың адамгершілік жағдайларын қамтамасыз ету саласындағы кемшіліктерден туындайды. Сотталғандарды көп адамдық жатақханаларда ұжымдық ұстаудың қазіргі жүйесі сотталғандар арасындағы қажетсіз қарым-қатынастардың алдын алуды қиындатады: қылмыстық тәжірибе сотталғандардың бір санатынан екіншісіне ауыстырылады, әртүрлі жанжалды жағдайлар туындайды. Сотталғандар арасындағы қарым-қатынас мәдениетінің төмендігі көптеген жанжалды жағдайларға, кейбір адамдарды басқалардың басып-жаншуына әкеп соғады, жиі жүйке жүктемесі жағдайын тудырады, ашуланшақтықты, күдіктілікті күшейтеді, сотталғандардың алаңдаушылығын, қауіп-қатерін және кез келген сәтте жанжалды шешудің күш қолдану әдістеріне дайындығын тудырады [7].

2023 жылы «Халықаралық пенитенциарлық реформа» (Penal Reform International) ұйымының мәліметі бойынша, жаттықтырушыларға арналған нұсқаулық «Тренердің нұсқаулығы: Нельсон Мандела ережелерінің халықаралық оқыту бағдарламасына кіріспе» атты нұсқаулық әзірленді. Бұл құжат түрме жүйесінің қызметкерлері үшін 4 күндік толық уақытты біліктілікті арттыру курсы қамтамасыз етуге арналған. Бағдарламаны ЕҚЫҰ Демократиялық институттар және адам құқықтары жөніндегі

бюросы (ДИАҚБ), «Халықаралық пенитенциарлық реформа» (Penal Reform International (PRI), Швецияның түрме және пробация қызметі (SPPS) және Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы (UNODC) бірлесіп ұйымдастырды. Оқу курсы тақырыптық негізде құрылымдалған және сотталғандармен жұмыс істеудің ең төменгі стандарттарын енгізу бойынша ұсыныстарды қамтиды. Бұл стандарттар түрме менеджменті сапасын жақсартуға, сотталғандармен жұмыс істеуге және оларды ұстау жағдайларын жақсартуға, қосымша кедергілер жасамай-ақ көмектесуі керек. Нұсқаулықта презентациялар, практикалық жаттығулар және мұғалімдер пайдалана алатын оқыту бойынша кеңестер, сондай-ақ әртүрлі сыныптарды оқыту үшін пайдалы ақпарат пен ресурстар бар. Мұндай халықаралық тәжірибені пайдалану Қазақстан үшін өте маңызды деп есептеймін. Қазақстандық түрме қызметкерлері мен мамандарының біліктілігін арттыру курстары қажет. Бұл мамандардың басты міндеттерінің бірі – түрмелерде виктимизацияның алдын алу. Олар сотталғандарға тәрбиелік, медициналық және психологиялық көмек көрсетеді, сондай-ақ олардың әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе, Қазақстанның түзеу мекемелеріндегі виктимизация мәселесі кешенді көзқарас пен жүйелі өзгерістерді талап ететінін атап өтуге болады. Талдау әлеуметтік стигма, қылмыстық субмәдениет, медициналық және психологиялық қолдаудың жоқтығы, сондай-ақ этникалық және діни белгілері бойынша кемсітушілік сотталғандардың жекелеген топтарының осалдығын арттыратынын көрсетті. Сотталғандардың құқықтарын қорғау және олардың стандарттарын көтеру оларды оңалтуға қолайлы қауіпсіз орта құрудың кілті болып табылады. Қамау жағдайлары сотталғандардың психологиялық жай-күйі мен әлеуметтік бейімделу қабілетіне тікелей әсер етіп қана қоймайды, сонымен қатар, өз кезегінде, босатылғаннан кейінгі қоғамдық қауіпсіздік деңгейіне де кері әсерін тигізеді. Қылмыстық-атқару жүйесін одан әрі жетілдіру үшін сотталғандардың осал топтарын қорғаудың тиімді әдістерін табуға және олардың әлеуметтік бейімделуіне ықпал ететін бағдарламаларды әзірлеуге бағытталған қосымша зерттеулер жүргізу қажет. Сондай-ақ бас бостандығынан айыру орындарындағы адам құқықтары мен оңалту жұмыстары саласындағы үздік халықаралық тәжірибені талдау және енгізу маңызды бағыт болып табылады.

Авторлардың қосқан үлестері

Асқарбекқызы А. зерттеу тұжырымдамасын әзірледі, мақаланың мақсаттары мен міндеттерін анықтады, теориялық және эмпирикалық материалдың негізгі бөлігін жинап, талдап, мәтіннің жобасын және соңғы нұсқаларын жазды.

Тасыбаева М. пенитенциарлық жүйедегі виктимизация тақырыбы бойынша шетелдік әдебиеттерді талдауға қатысты, сонымен қатар материалды баяндау құрылымы мен логикасы бойынша ұсыныстар жасады.

Асқарбекқызы Н. сотталғандардың психологиялық ерекшеліктерін талдауға, мәтінді өңдеуге және әдебиеттер тізімін дайындауға қатысты.

Әдебиеттер тізімі

1. Койл, А. (2009). Түрме басқаруындағы адам құқықтарына негізделген көзқарас. Лондон: Түрмедегі зерттеулердің халықаралық орталығы. https://books.google.com/books/about/A_Human_Rights_Approach_to_Prison_Manage.html?id=Q-dQMwEACAAJ (өтініш берген күні: 09.05 2025)
2. Мирс, Д. П., и Бейлс, У. Д. (Mears, D. P., & Bales, W. D.) (2010). Supermax түрме: орналастыру, ұзақтығы және түрмеге оралу алдындағы уақыт. Криминология, 48(4), 1131-1166. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.04.025>
3. Халықаралық түрме реформасы. (2017-2020). Бұл туралы Penal Reform International хабарлайды. www.penalreform.org сайтынан алынды. (өтініш берген күні: 09.05 2025)
4. Вольф, Н. және Ши, Дж. (2008). Вивитизация үлгілері және түрмедегі қауіпсіздік сезімі: ерлер мен әйел тұтқындардың тәжірибесі. Sage журналы. <https://doi.org/10.1177/0011128708321370>
5. Рақымбаева, Л.Н. (2023) «Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізуге бағытталған іс-әрекеттердің қазіргі шындығы, динамикасы, себептері мен шарттары», Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы, №2(143), 93–102-бб. <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2023-143-2-93-102>
6. Калыбаева, А.А. (2024) «Криминологиялық сипаттама: тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған тұлғалар», Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы, №1(146), 258–269-бб. <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2024-146-1-258-269>
7. Сердюченко И.Н. (2018) «Пенитенциарная виктимизация осужденных и ее редупреждения». Оқу құралы. https://litgid.com/read/penitentsiarnaya_viktimizatsiya_osuzhdennykh_i_ee_preduprezhdenie_uchebnoe_posobie/page-3.php
8. Ұлттық ресурстар орталығы PREA Standards: Screening for Risk of Sexual Victimization and Abusiveness (өтініш берген күні: 09.05 2025)
9. Wolff, N., & Shi, J. (2011). Patterns of Victimization and Feelings of Safety Inside Prison: The Experience of Male and Female Inmates. *Crime & Delinquency*, 57(1), 29–55.
10. Азаптаулардың алдын алу қауымдастығы Training of Prison Staff | Association for the Prevention of Torture (APT) (өтініш берген күні: 09.05 2025)

А. Асқарбекқызы¹, М. Тасыбаева¹, Н. Асқарбекқызы¹

*Международный Таразский университет имени Шерхана Муртазы, Тараз, Казахстан
(E-mail: ¹ainur.askarbekkyzy@mail.ru, ¹Dauletovnam@mail.ru, ¹sunny.nazira84@mail.ru)*

Виктимизация в исправительных учреждениях Республики Казахстан

Аннотация: Статья посвящена изучению вопросов виктимизации осужденных в местах лишения свободы. В статье рассматриваются основные факторы, способствующие виктимизации, такие как социальная стигматизация, влияние преступной субкультуры, недостаточная защита прав осужденных, а также проблемы дискриминации по этническим и религиозным признакам. Автор обращает внимание на конкретные группы осужденных, наиболее склонных к виктимизации, включая молодых заключенных, представителей меньшинств, лиц с психическими или физическими недостатками и осужденных за сексуальные преступления.

На основе анализа факторов риска предлагаются возможные меры по снижению уровня виктимизации: повышение стандартов условий содержания, оказание доступной медицинской и психологической помощи, внедрение программ социальной реабилитации, повышение правосознания осужденных. В статье подчеркивается необходимость пересмотра пенитенциарной политики с целью создания безопасных условий для успешной адаптации осужденных к жизни на свободе после освобождения.

Ключевые слова: осужденный, виктимизация, стигматизация, преступная субкультура, насилие, дискриминация

A. Askarbekkyzy¹, M. Tasybayeva¹, N. Askarbekkyzy¹

¹International Taraz university named after Sh.Murtaza, Taraz, Kazakhstan

(E-mail: ¹ainur.askarbekkyzy@mail.ru, ¹Dauletovnam@mail.ru, ¹sunny.nazira84@mail.ru)

Victimisation in correctional institutions of the Republic of Kazakhstan

Abstract: The article is devoted to the study of the issues of victimisation of convicts in prisons. The article examines the main factors contributing to victimisation, such as social stigma, the influence of criminal subculture, inadequate protection of the rights of convicts, as well as problems of discrimination on ethnic and religious grounds. The author focuses on specific groups of prisoners most prone to victimisation, including young prisoners, minorities, persons with mental or physical disabilities and those convicted of sexual offences.

Based on an analysis of risk factors, possible measures to reduce victimisation are suggested, such as raising standards of conditions of detention, providing accessible medical and psychological care, introducing social rehabilitation programmes, and raising the legal awareness of convicts. The article emphasises the need to revise penitentiary policy in order to create safe conditions for the successful adaptation of convicts to life at large after release

Keywords: convict, victimisation, stigmatisation, criminal subculture, violence, discrimination

References

1. Kojl, A. (2009). Түрме басқаруындағы адам құқықтарына негізделген көзқарас. London: Түрмедегі зерттеулердің халықаралық орталығы. https://books.google.com/books/about/A_Human_Rights_Approach_to_Prison_Manage.html?id=Q-dQMwEACAAJ
2. Mirs, D. P., i Bejls, U. D. (Mears, D. P., & Bales, W. D.) (2010). Supermax түрме: орнаlastыру, ұзақтығы және түрмеге оралу алдындағы уақыт. Kriminologija, 48(4), 1131-1166. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.06.001> (өтініш берген күні: 25.04.2025)
3. Халықаралық түрме reformасы. (2017-2020). Бұл туралы Penal Reform International habarlajdy. www.penalreform.org/sajtynan alyndy. (өтініш берген күні: 25.04.2025)
4. Vol'f, N. және Shi, Dzh. (2008). Vivitizacija ылгileri және түрмедегі қауіпсіздік сезімі: ерлер мен әйел тұтқындардың тәжірибесі. Sage zhurnaly. <https://doi.org/10.1177/0011128708321370>
5. Рақымбаева, Л.Н. (2023) «Өзін-өзі өлтіруге дейін зәткізуге бағытталған іс-әрекеттердің қазіргі shyндығы, динамикасы, себептері мен шарттары», Л.Н. Gumilev атындағы Еуразия ұлттық университетінің Habarshysy. Құқық serijasy, №2(143), 93–102-bb. <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2023-143-2-93-102>

6. Kalybaeva, A.A. (2024) «Kriminologijalyқ sipattama: tırmystық zorlyқ-zombylyқ zhasaґan tılfalar», L.N. Gumilev atyndaғы Eurazija ылтық universitetiniң Habarshysy. Құқық serijasy, №1(146), 258–269-bb. <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2024-146-1-258-269>
7. Serdjuchenko I.N. (2018) «Penitenciarnaja viktimizatsiya osuzhdennykh i ee reduprezhdeniya». Оқу қыралы. https://litgid.com/read/penitentsiarnaya_viktimizatsiya_osuzhdennykh_i_ee_preduprezhdenie_uchebnoe_posobie/page-3.php(өтиниш берген қыни: 25.04 2025)
8. ылтық resurstar ortalығы PREA Standards: Screening for Risk of Sexual Victimization and Abusiveness. (өтиниш берген қыни: 25.04. 2025)
9. Wolff, N., & Shi, J. (2011). Patterns of Victimization and Feelings of Safety Inside Prison: The Experience of Male and Female Inmates. *Crime & Delinquency*, 57(1), 29–55.
10. Azaptaulardың aldyn alu қауымдастығы Training of Prison Staff | Association for the Prevention of Torture (APT) (өтиниш берген қыни: 25.04.2025)

Авторлар туралы ақпарат:

Асқарбекқызы А. – заң ғылымдарының магистрі, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, Желтоқсан көшесі, 69Б, 080000 Тараз, Қазақстан

Тасыбаева М. – заң ғылымдарының магистрі, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, Желтоқсан көшесі, 69Б, 080000 Тараз, Қазақстан

Асқарбекқызы Н. – заң ғылымдарының кандидаты, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, Желтоқсан көшесі, 69Б, 080000 Тараз, Қазақстан

Асқарбекқызы А. – магистр права, Международный университет имени Шерхана Муртазы, Тараз, ул. Желтоқсан, 69Б, 080000, Тараз, Казахстан

Тасыбаева М. – магистр права, Международный университет имени Шерхана Муртазы, Тараз, ул. Желтоқсан, 69Б, 080000, Тараз, Казахстан

Асқарбекқызы Н. – кандидат юридических наук, Международный университет имени Шерхана Муртазы, Тараз, ул. Желтоқсан, 69Б, 080000, Тараз, Казахстан

Askarbekkyzy A. – Master of Law, International University named after Sherkhan Murtaza, Taraz, st. Zheltoksan, 69B, 080000, Taraz, Kazakhstan

Tasybaeva M. – Master of Law, International University named after Sherkhan Murtaza, Taraz, st. Zheltoksan, 69B, 080000, Taraz, Kazakhstan

Askarbekkyzy N. – Candidate of Legal Sciences, International University named after Sherkhan Murtaza, Taraz, st. Zheltoksan, 69B, 080000, Taraz, Kazakhstan

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).